

Dr Irena Grochowska  
*Towarzystwo Uniwersyteckie*  
*Fides et Ratio*  
UKSW

**Mądrość w drodze do prawdy.  
Koncepcja mądrości na podstawie *Summy contra  
gentiles* św. Tomasza z Akwinu**

**Wisdom on the path to the truth.  
The concept of wisdom on the basis of *Summy Contra  
Gentiles* St.Thomas Aquinas**

**Abstrakt**

Mądrość to termin wieloznaczny kojarzony najczęściej z wiedzą szczególną, czyli wyjątkową. Mądrością nazywa się również Syna Bożego lub atrybuty natury Boskiej. Desygnaty „mądrości” stanowią różne rodzaje ludzkiej wiedzy i sposoby jej zdobywania. W dzisiejszych czasach pojawiła się więc konieczność porządkowania rozumienia słowa mądrości w odniesieniu do poszczególnych nauk. Celem autora jest ukazanie klasycznej koncepcji mądrości przedstawionej przez świętego Tomasza z Akwinu, ważnej, szczególnie z punktu widzenia współczesnego chrześcijanina.

**Słowa kluczowe:** mądrość, wiedza, intelekt, chrześcijański mędrzec, władze duchowe i umysłowe.

**Abstract**

Wisdom is an ambiguous term often associated with special or exceptional knowledge. The term Wisdom is also used to name the Son of God or attributes of the divine nature. The designations of "wisdom" are different typed of human knowledge and methods of obtaining it. Nowadays there is a need to associate the understanding of the word of wisdom in relation to particular sciences. The aim of the author is to show the classic concept of wisdom presented by Saint Thomas Aquinas, significant especially from the point of view of the contemporary Christian.

**Keywords:** wisdom, intellect, Christian sage, spiritual and mental powers.

**Wprowadzenie**

Mądrość to najbardziej pożądana umysłowa właściwość. Już od starożytnych czasów mędrca cechowała wiedza o świecie fizycznym i przestrzeganie norm moralnych, wspomaganych intelektem, który docieka rzeczywistości. Wybór filozoficznej szkoły i życie według norm moralnych nadawało starożytnemu mędrcom rangę wychowawcy i nauczyciela, czyli mistrza. Pierwszą wzmiankę o mądrości zarejestrowano u wezyra Ptahhotepa na dworze faraona. Mądrość na przestrzeni wieków budziła podziw wielu pokoleń, nie tylko filozofów i teologów, ale także zwykłych ludzi. Zachwyty nad mądrością przenikał już myśl Konfucjusza

i Salomona<sup>1</sup>. Sofokles w *Antygonie* pisał o mądrości jako najwyższym poziomie szczęścia.

W dzisiejszych czasach również mówi się o mądrości, „traktujemy porządek i oświecenie jako celebrowanie mądrości, traktując chaos i nadmiar jako skutek jej braku. Na przestrzeni historii wiedza, niejednokrotnie utożsamiana z mądrością, rozumiana była jako połączenie intelektu i moralności, wymiaru duchowego i praktycznego” (Goldberg, 2015, s. 84). Nowoczesne nauki, np. neuronauki proponują poszukiwanie mądrości, szukając jej w samej strukturze mózgu. Neuronaukowiec i praktykujący neuropsycholog Elkhonon Goldberg definiuje mądrość „jako zdolność powiązania tego, co nowe z tym, co dotychczasowe, zastosowania wcześniejszych doświadczeń do rozwiązania nowego problemu” (tamże, s. 86). Współczesny psycholog i naukowiec Robert Sternberg podkreśla, że „pełne i właściwe zrozumienie mądrości wymaga jej więcej, niż każdy z nas jej posiada” (tamże, s. 85). Przytoczona wypowiedź nie jest zgodą autorki na agnostycyzm, ale na zwrot w stronę przyjęcia Objawienia jako niezbędnego elementu prawdziwej mądrości oraz rozważań najwyższych przyczyn drogą rozumowania.

Najczęściej wymienia się trzy sposoby dochodzenia prawdy, czyli trzy sposoby zdobywania mądrości: przyrodzony, nadprzyrodzony i mistyczny. Maritain przedstawił trzy typy wiedzy: naukowej, metafizycznej i mistycznej (Kamiński, 1981, s. 139-146), które spina wspólna klamra mądrości. Akwinata mówiąc o mądrości ludzkiej na pierwszym miejscu wymienia mądrość, która „zstępuje z góry” (Jk 1, 17) i która jest darem Ducha Świętego<sup>2</sup>, odnosi się więc zawsze do mądrości Boga. Ludzka mądrość jest zakorzeniona w Bożej i do niej ma dążyć, choć nigdy jej nie doścignie, bo nie domaga, to jednak przynosi radość i spełnienie, które są źródłem szczęścia. Pierwszeństwo Bożej mądrości u Akwinaty nie eliminuje dwóch innych koncepcji, do których warto sięgnąć. Są to klasyczne ujęcia komplementarnych mądrości: filozoficznej i teologicznej, przedstawionej przez św. Tomasza w *Summie contra gentiles* (ScG). Choć *Summa contra gentiles* jest napisana według porządku teologicznego i rozpoczyna się od rozważań o Bogu, to jednak we wstępnym rozdziale święty Tomasz pisze o mądrości filozoficznej, która jest mądrością przyrodzoną i jest owocem kontemplacji prawdy. Docenia on ważność i znaczenie przyrodzonej mądrości filozoficznej, którą podporządkowuje mądrości teologicznej.

---

<sup>1</sup> „Podstawa mądrości: zdobywaj mądrość za wszystko, co masz, mądrości nabywaj!” - Prz. 4.

<sup>2</sup> Mądrość, która jest darem Ducha Świętego sprawia poprawność sądu co do rzeczywistości boskich lub, zgodnie z zasadami Bożymi, innych – dzięki pewnemu pokrewieństwu czy jedności z rzeczami Bożymi. Jedność ta powstaje dzięki miłości. Dlatego mądrość, o jakiej tu mowa, zakłada obecność miłości w osobie - Tomasz z Akwinu, „O Darze mądrości i głupocie duchowej”.

<http://www.kbroszko.dominikanie.pl/tom-sapientia.html>, 7.06.2018.

Św. Tomasz przekonuje do zaufania zdolnościom wierzącego rozumu (por. Torrell, 2008, s. 138). Stwierdza, że „argumenty rozumu ludzkiego nie są pomocne w udawadnianiu tego, co należy do wiary” (*Summa theologiae (STh)*, Ia, q.1, a. 8), tym samym wykazuje, że argumenty przeciwników są tylko argumentami, które można odeprzeć, nie są zaś dowodami (por. tamże). W konsekwencji wskazuje na potrzebę obu mądrości w budowaniu doktryny, zarówno teologicznej jak i filozoficznej. Obie te mądrości wymagają uzupełnienia darem mądrości Ducha Świętego. Zdaniem Salija zasługą Tomasza z Akwinu jest zespolenie dwóch spojrzeń na mądrość – Arystotelesa, który przedstawił ją w świetle naturalnego rozumu i św. Augustyna, który mądrość interpretował z punktu widzenia wiary (por. Salij, 1982, s. 21-29).

Celem artykułu jest przedstawienie teocentrycznej koncepcji mądrości św. Tomasza jako pewnej pożądaney cnoty intelektualnej, koniecznej do dobrego rządzenia samym sobą oraz służenia innym w drodze do Boga. Zagadnienie opracowano głównie na podstawie pierwszych trzynastu rozdziałów pierwszego tomu *Summy contra gentiles*, wybranych fragmentów z czwartego tomu, potwierdzających postawioną tezę oraz literatury uzupełniającej.

Analiza koncepcji mądrości Akwinaty ma na celu uwypuklenie argumentów potwierdzających zgodność prawdy Objawionej z rozumem naturalnym (*fides et ratio*) w granicach jego poznawczych możliwości oraz przedstawienie zaproponowanej przez Tomasza zdolności porządkowania (*sapientis est ordinate*), określanej mądrością, jako warunku koniecznego do poszukiwania i przyjęcia chrześcijańskiej prawdy.

Konstrukcja artykułu umożliwia analizę przedstawionych założeń.

W pierwszym punkcie zatytułowanym *Rodzaje poznania* zostały przedstawione dostępne człowiekowi sposoby poznania oraz sama definicja poznania. Podkreślono też, za świętym Tomaszem, rolę i możliwości ludzkiego intelektu, jako specyficznie ludzkiej władzy umysłowo-poznawczej wyróżniającej człowieka spośród stworzeń. W drugim punkcie o tytule *Specyfika mądrości* przedstawiono cztery sposoby rozumienia mądrości przez św. Tomasza z Akwinu oraz wymieniono i scharakteryzowano jej cechy. Wyjaśniono również podstawowe pojęcia, niezbędne do zrozumienia i przyjęcia omawianej koncepcji mądrości. W punkcie trzecim pod tytułem *Cechy i rola chrześcijańskiego mędrca* przedstawiono krótką charakterystykę poświadczanych cech chrześcijańskiego mędrca, do którego roli powinien dążyć każdy szukający prawdy chrześcijanin.

W podsumowaniu przypomniano o najważniejszych wątkach pracy, dotyczących roli charakterystyki i roli chrześcijańskiego mędrca. Podjęto również krótką refleksję na temat możliwości zaimplementowania przedstawionej teorii do

pogłębionych badań naukowych i wychowawczych działań praktycznych przez chrześcijańskich mędrców.

### 1. Rodzaje poznania

Główną tezą nauki świętego Tomasza o poznawaniu jest przekonanie, że poznawanie jest procesem wewnętrznego wzbogacania się podmiotu poznającego. Rzeczy nie poznające mają tylko swoją własną formę, natomiast byty poznające są zdolne do posiadania form innych rzeczy. Arystoteles twierdzi, że w człowieku dusza (forma) jest prawie wszystkim: „*anima est quodammodo omnia*” (STh I q 14 a. I c), bo człowiek może wzbogacać się o wszystko, co staje się przedmiotem jego poznania. Człowiek jest wyposażony w możliwość poznania. U Tomasza im bardziej forma panuje nad materią, tym większa jest możliwość poznania (por. Swieżawski, 1995, s. 121). Człowiek różni się od innych stworzeń tym, że nie działa tylko według natury, ale może wykroczyć poza poznanie zmysłowe (por. tamże, s. 80-83). Tomasz dzieli poznanie na zmysłowe i intelektualne. Człowiek jest wyposażony w poznanie zmysłowe i umysłowe<sup>3</sup> (intelektualne, rozumowe, duchowe). Poznanie zmysłowe jest punktem wyjścia dla poznania umysłowego, które jest właściwym narzędziem, pozwalającym człowiekowi dotrzeć do problemu Boga, uprawiać kontemplację filozoficzną i metafizyczną. Tomaszowa koncepcja poznania skupia się na poznaniu Boga, ale całe jego myślenie filozoficzne wyrasta z teorii poznania zmysłowego. Nie można nie wspomnieć w tym miejscu, że podstawa jego teorii poznania świata cielesnego wynika z tezy złożoności bytów z dwóch elementów: z możności (istoty) i urzeczywistnienia (istnienia). Ta wizja jest ważna ze względu na lepsze zrozumienie Tomaszowej koncepcji człowieka. Warto przypomnieć, że w koncepcji Tomasza

---

<sup>3</sup> Warto w tym miejscu przybliżyć znaczenie pewnych terminów, aby uniknąć pomieszania pojęć, co staje się coraz częstsze ze względu na wielość dostępnych tłumaczeń. Wielką pomocą w tym względzie jest komentarz do 10 tomu *Summy theologiae* w *Przedmowie w sprawie terminologii* w tłumaczeniu dr Jana Bardana, który próbuje jak najwierniej oddać myśl św. Tomasza. U św. Tomasza duch ludzki, który posiada zdolności do gatunkowo różnych czynności (*potentiae animae*), jest też często przez polskich scholastyków nazywany władzami duszy lub władzami psychicznymi. Akwinata wymienia pięć takich władz: 1. Władze wegetatywne (zdolność odżywiania, wzrastania i rozmnażania), 2. Zdolność poruszania się przez zmianę miejsca w przestrzeni, 3. Zdolność do poznania zmysłowego za pomocą: pięciu zmysłów zewnętrznych i czterech wewnętrznych. Zmysły zewnętrzne to: wzrok, słuch, smak, powonienie i wspólny zmysł dotyku rozpoznający zimno i ciepło, nacisk, zmiany równowagi, zmiany stawowe i inne ustrojowe. Zmysł wewnętrzny dzieli na: zmysł wspólny (świadomość zmysłowa pamięci), pamięć, wyobrażenia i zmysł oceny. 4. Zdolność do poznania umysłowego (rozum), 5. Zdolność pożądawcza (*appetitus*) zwana też władzą pożądawczą lub zdolnościami pożądawczymi. Akwinata wprowadza dalsze podziały władz pożądawczych, które nie są konieczne do przedstawianego w artykule zakresu koncepcji mądrości, dlatego można z nich zrezygnować.

tylko Bóg jest „prosty” tzn. wolny od wszelkiego złożenia, u Którego istotą jest Jego istnienie. Według Tomasza wszystkie byty poza Bogiem są złożone z istoty i istnienia. Podstawową tezę o złożoności bytów cielesnych jest podwójna złożoność istoty. Pierwsze złożenie bytu z istoty i istnienia jest złożeniem ogólnym, drugie, w obrębie samej istoty, z możliwości i urzeczywistnienia dotyczy bytów cielesnych. Możliwość w istocie bytów cielesnych jest swoista, bo jest możliwością bycia rzeczą rozciągłą, a więc tym, co rozumie się przez ciało, które zajmuje przestrzeń, (jest ilościowo określone i złożone z części), potrafi od wyobrażeń przejść do pojęć. Takie przejście dokonuje się drogą abstrakcji, poprzez wyabstrahowanie z wyobrażeń obrazów, tkwiących w pamięci zmysłowej. Sprawcą tych przemian jest intelekt czynny, a intelekt możliwościowy, jak to określa św. Tomasz, rodzi w sobie pojęcie (por. tamże, s. 142). Intelekt czynny przerabia wyobrażenia zmysłowe na pojęcia. Wyobrażenie jest pewnym narzędziem, jest to owoc poznania zmysłowego, przejęty przez intelekt możliwościowy. Czynnikiem naświetlającym, naszym wewnętrznym światłem, które oczywiście działa, jak wszystko, dzięki światłu Bożemu, jest maleńkie światło intelektu czynnego (*parvum lumen*) (por. tamże, s. 141). Tomasz jest zdania, że zarówno intelekt możliwościowy, jak i czynny, dane są człowiekowi do zagospodarowania jako czyste, niezapisane tablice - *tabula rasa*.

Wszystkim ludziom wpisane jest pragnienie lub choćby możliwość poznawania prawdy o świecie. W czasach współczesnych św. Tomaszowi pojawiły się dwa przeciwstawne dążenia związane z poznawaniem. Pierwsze to odrodzenie dążenia do realizacji Ewangelii, drugie to urzeczywistnienie pasji badawczej umysłu ludzkiego. Powstawały liczne zakony żebracze, które w radykalny i rewolucyjny sposób odkrywały na nowo Pismo Święte jako chrześcijański przewodnik (por. Włodek, 2007, s. 6). Równocześnie w Europie Zachodniej odkrywano dorobek filozoficzny pism greckich i arabskich w poszukiwaniu prawdy. Akwinata poszukiwał potwierdzenia możliwości ludzkiego poznania w obrębie danego mu intelektu. Intelekt jako wartość dana człowiekowi ma za zadanie przewyższyć „nierozumną” materię. Jednak intelekt ludzki jest słaby w tworzeniu sądów i przenikaniu wyobrażeń do poznania rozumowego (por. *ScG*, I, 5, s. 27). Do dociekań rozumu ludzkiego miesza się wiele fałszu. Przyczyną błędu jest między innymi, wskazywana przez św. Tomasza, zarozumiałość. Zarozumiali głoszą, że są w stanie intelektem przebadać świat i jako prawdę przedstawiają, co im się wydaje prawdziwe. „Aby więc duch ludzki uwolniony od tej zarozumiałości doszedł do pokornego szukania prawdy, trzeba było, żeby Bóg dał człowiekowi pewne prawdy, które całkowicie przekraczają jego intelekt” (tamże, 5, s. 28). Prawdziwa natura człowieka stanowi początek odczytywania, ale nawet niedoskonałe ludzkie poznanie przyczynia się do gwałtownej radości ogarniającej słuchacza. Prawda wiary

chrześcijańskiej przewyższa siły rozumu, ale prawdy poznawane przez rozum naturalny muszą być zgodne z objawionymi. Tomasz dowodzi, że każde twierdzenie powstałe na gruncie naturalnych zdolności rozumu, które sprzeciwia się prawdzie objawionej nie może zostać uznane za prawdziwe. Pojawiająca się sprzeczność świadczy o błędnie wyprowadzonych wnioskach (por. tamże, I, 7, s. 31).

Filozof mówi o dwóch sposobach ukazywania się prawdy (*duplex veritatis*) – pierwsze to te, do których można dojść własnym rozumem, a drugie to te, które przerastają zdolność ludzkiego rozumu (por. tamże). Akwinata posługuje się dwiema definicjami mądrości zaczerpniętych od Arystotelesa:

- 1) mądrością jako zdolnością porządkowania („*sapientis est ordinare*”),
- 2) mądrością jako widzeniem całej rzeczywistości w świetle najwyższych, najpierwotniejszych przyczyn („*causas altissimas considerare*”).

Dopiero te dwie mądrości razem, według Akwinaty, stanowią istotę mądrości, obie te prawdy są stworzone dzięki mądrości Stwórcy (por. Przanowski, 2015, s. 37). Nazwę mędrca zachowuje się tylko dla tego, kogo rozważania dotyczą celu wszechświata według najwyższych przyczyn, a cel ten jest równocześnie zasadą wszechrzeczy.

Tomasz używa filozofii w celu rozważania i głoszenia prawdy Bożej (por. *ScG*, I, 1, s. 19). W dociekaniu prawdy stawia za cel wszechświata dobro Intelaktu, którym jest sam Twórca wszechświata (por. tamże, s. 18). Nie każdą prawdę ukazuje się w jednakowy sposób. Prawdy wyznawane o Bogu są dwojakiego rodzaju. Niektóre prawdy przewyższają wszelkie zdolności ludzkiego rozumu, do innych można dochodzić rozumem przyrodzonym (np., że Bóg istnieje). Takie poznanie klasyfikuje się do wiedzy filozoficznej, naukowej. Filozofia jako szkoła kontemplacji naturalnej jest jednym z elementów pełnego rozwoju ludzkiej natury, a wiara zaszczipiająca się na naturze nie rozwiniętej w pełni będzie nieharmonijna i niepełna, nie osadzona na fundamencie (por. Swieżawski, 1995, s. 34). W *Summie contra gentiles* św. Tomasz przedstawia za konieczne wzajemne dopełnienie się natury i nadnatury (por. Przanowski, 2015, s. 47).

Odniesienie do rozumu naturalnego dotyczy wszystkich ludzi. Zdolność ludzkiego rozumu stanowi podstawę wiedzy w ujęciu umysłowym jej substancji, czyli jest sposobem pojmowania substancji poznawanej rzeczy. Aby ustalić jak mówić o Bogu i Jego stwórczym działaniu Tomasz za Arystotelesem i Boecjuszem wskazuje na poznanie stosunku prawd do ludzkiego umysłu (por. tamże). Według Tomasza zrozumienie natury prawd w stosunku do ludzkiego poznania, jest konieczne do ustalenia ich porządku, bez którego niemożliwe jest badanie prawd o Bogu (por. tamże, s. 48).

Rozum jako ludzka władza często kojarzony jest z mądrością. Mądrościowy zamysł Tomaszowych rozważań rozpoczyna się od siły ludzkiego rozumu. Rozum ludzki jest w mocy śledzić błędy i obalać je, natomiast rzeczy Boskie przewyższają wszelkie możliwości rozumu. Rzeczy Boskie Tomasz rozumie „nie z punktu widzenia samego Boga, który jest jedną i prostą Prawdą, lecz z punktu widzenia naszego poznania, które podchodzi do poznania spraw Bożych w rozmaity sposób” (ScG. I, 9, s. 33-34). Poszukiwania Tomasza z Akwinu dotyczyły pytania o zdolność przyrodzonego rozumu człowieka do poznania prawdy o Bogu i rzeczach Bożych bez Objawienia i oświecenia wiarą, tylko przez obserwację świata i kontemplację (por. ScG, IV, c.1). Rozważa, czy sam intelekt może wystarczyć do poznania przynajmniej spraw zasadniczych. Św Tomasz udziela odpowiedzi, że, pomimo zdolności intelektu dojście do istnienia Boga jest bardzo trudne, jako teolog podkreśla, że wśród prawd koniecznych do zbawienia są takie, do których można dojść o własnych siłach przyrodzonych, ale dobrze, że zostały objawione (*revelate*) (por. Świeżawski, 1995, s. 35). Wśród prawd koniecznych są też takie, które muszą być objawione.

Rzeczy, które pod zmysły nie podpadają, nie są możliwe do pojęcia przez ludzki intelekt. Intelekt pojmuje je tylko o tyle, o ile ich poznanie wnioskuje się z rzeczy poznawalnych zmysłowo. Akwinata dążył do ukazania wewnętrznej zgodności ruchu ewangelicznego i ruchu odkryć intelektualnych, uważał, że chrześcijaństwo nie jest antyintelektualne, a jego filozofia antybiblijna. W *Summie contra gentiles* podkreśla możliwość współgrania rozumu ludzkiego z Objawieniem.

### 2. Specyfika mądrości

Spośród dociekań ludzkich badanie mądrości Tomasz uważa za najdoskonalsze, najpożyteczniejsze i najradośniejsze (por. ScG, I, 2). Bojaźń Pańska, czyli posłuszeństwo Bogu jest początkiem mądrości (por. Ps 111, 10). Otto Pesch napisał, że całą duchowość Akwinaty można przedstawić jako Mądrość, która jest Zbawieniem (por. Pesch, 1989, s. 2). Tomaszowy opis mądrości zawiera cztery propozycje jej przedstawień, są to:

- 1) mądrość jako (naturalna) cnota intelektualna,
- 2) mądrość jako dar Ducha Świętego,
- 3) mądrość jako *sacra doctrina*,
- 4) mądrość jako Syn Boży.

Tomasz w pierwszym rzędzie przypisuje mądrość Bogu i w nim upatruje całkowitej mądrości („*maxima sapientia*”) (por. Przanowski, 2015, s. 31-35), uważa ją na jedną z cnót „kontemplacyjnych” (*virtutes contemplativae*). Tomasz powołuje się

również na potwierdzenie prymatu Bożej mądrości zawartej w Metafizyce Arystotelesa, który opowiada się za mądrością pochodzącą od Boga i będącą uobecnieniem Bożej mądrości (por. tamże, s. 31). Akwinata wyjaśnia, że nie można zdobyć mądrości inaczej niż przez podobieństwo do mądrości Stwórcy poprzez uczestniczenie w niej. „Upodobnianie się człowieka do Boga przez poszukiwanie mądrości bezpośrednio przyczynia się do połączenia mędrca z Bogiem przez miłość” (tamże, s. 35). „Boga nazywa się mądrym nie tylko dlatego, że jest przyczyną mądrości, lecz dlatego, że o tyle my jesteśmy mądrzy, o ile w pewien sposób naśladujemy Jego moc, przez którą On czyni nas mądrymi” (ScG, I, 31). Św. Tomasz zawdzięcza Arystotelesowi definicje mądrości i przyjmuje za nim również podstawowe jej cechy (por. Salij, 1982, s. 21-29), dodając własne uzupełnienia i komentarze. Wymienia sześć podstawowych cech mądrości:

- 1) Mądrość dotyczy całej rzeczywistości. Poprzez dotarcie do najgłębszych i najbardziej powszechnych mechanizmów, dzięki którym rzeczywistość istnieje i jest taka jaka jest. Wszystko podlega bowiem temu, co powszechne, dlatego ten, który zna to co najbardziej powszechne w jakiś sposób zna wszystko, wszystkie byty charakteryzowane przez te powszechniki. Z takiego podejścia można wnioskować o teocentrycznym podejściu do mądrości. Bóg istnieje i jest tym, „w którym żyjemy, poruszamy się i jesteśmy” (Dz 17, 28), mądrość, jak twierdzi św. Tomasz w *Summie Teologii* jest poznawaniem Boga (STh, 1 q. 1a. 6; 1-2q. 66a. 5; 2-2q. 19 a.7).
- 2) Umiejętność pokonywania trudności w poznawaniu najgłębszych źródeł rzeczywistości. Komentarz św. Tomasza brzmi: „Najtrudniej jest ludziom poznać to, co jest najbardziej niedostępne zmysłom, jako że poznanie zmysłowe jest wspólne wszystkim, gdyż z niego bierze początek wszelkie ludzkie poznanie. Otóż najbardziej niedostępne dla zmysłów jest to co najbardziej powszechne” (Salij, 1982, s. 23). Mądrość w rozumieniu św. Tomasza nie jest w takim samym stopniu dostępna wszystkim ludziom, bo trudem nie do pokonania dla niektórych jest rozpoznanie transcendentowania wszystkiego, co dostępne zmysłom, ku temu, co ponadzmysłowe.
- 3) Pewność płynąca z trudu zdobywania mądrości. Tomasz w charakterystyce pewności skupia się na czynnikach obiektywnych, pomijając czynniki psychologiczne. Niepewność charakteryzuje jako stan płynący z nadmiaru poznawanych elementów danej rzeczywistości, stąd łatwo o pominięcie lub fałszywe rozpoznanie danego elementu, co rzutuje na poznanie całości. W poznaniu mądrościowym ważne jest zatem dążenie do poznania jednej jedynej ostatecznej przyczyny. Mędrca więc będzie cechowała umiejętność nauczania tego, co najważniejsze.



- 4) Mądrość promieniuje na innych. Uczący naucza innych dobrze, wtedy, gdy sam rozumie to, czego chce nauczać. Według Tomasza rozumienie utożsamia się ze znajomością przyczyny.
- 5) Przyczyną poszukiwania mądrości jest sama mądrość. Przez mądrość możliwe jest bowiem dotknięcie najgłębszego wymiaru rzeczywistości.
- 6) Cechą mądrości jest porządek (*ad sapientiam pertinet ordinare*) (ScG, I, 1). Porządek jako cecha mądrości, jest przyczyną, według Tomasza, największych nieporozumień. Idea porządku u Tomasza dotyczy zarówno myślenia, jak i działania w całej życiowej postawie człowieka.

Warto wyjaśnić również podstawowe pojęcia, niezbędne do zrozumienia Tomaszowej koncepcji mądrości, intelekt i wola jako dwie duchowe władze: poznawcza i pożądarka (są to umysł, rozum i intelekt). Święty Tomasz przyjmuje, że intelekt jest częścią duszy, jest niezależny od ciała i wraz z nim nie ginie. Dzieli on intelekt na poznawczy i praktyczny. Intelekt poznawczy jest inaczej nazywany intelektem kontemplacyjnym. Wszystko to, co jest poznawane opiera się na jakiś pierwszych założeniach. Znajomość pierwszych zasad teoretycznych (*intellectus principiorum*) zwykle jest podstawą poszukiwanej wiedzy (*scientia*) i w konsekwencji mądrości (*sapientia*). Mądrość jako najwyższa cnota intelektualna teoretyczna prowadzi do umiejętności porządkowania rzeczywistości w świetle ostatecznych racji. Intelekt praktyczny odnosi się do ludzkich działań, które dotyczą postępowania i wytwarzania. Sztuka jest więc cnotą dotyczącą wytwórczości. W intelekcie praktycznym, który jest praktyczną cnotą są formułowane sądy dotyczące postępowania i twórczości. Według Tomasza każdy, kto coś wytwarza jest cnotliwy, jeśli dobrze wytwarza. Etapy poprzedzające cnotę sztuki to znajomość pierwszych zasad praktycznych (*synderaza*), które umożliwiają zdobycie sprawności znajomości i stosowania nakazów prawa natury oraz sumienie, które przez formowanie przemienia dyspozycję w sprawność. Sumienie, podobnie do innych cnót musi być ustawicznie kształtowane, ponieważ wyraża tzw. normę subiektywną i jest z punktu widzenia moralnego decydujące (por. Swieżawski, 1995, s. 168-169).

Według Tomasza dzięki intelektowi dusza<sup>4</sup> jest nieśmiertelna, zaczyna istnieć wraz z ciałem, choć nie jest przekazywana czy zrodzona cieleśnie (Włodek, 2007, s. 12). Jeżeli intelekt ludzki jako władza poznawcza ujmuje substancję jakiejś rzeczy np. kamienia lub trójkąta, to nic z tego, co jest poznawalne o tej rzeczy nie przewyższa zdolności rozumu ludzkiego. Inaczej jest z poznaniem Boga przez człowieka. Intelekt ludzki nie może własnymi siłami dojść do ujęcia Bożej substancji, ponieważ ludzki

---

<sup>4</sup> Dusza według Tomasza jest forma substancjalną urzeczywistniającą bezpośrednio całego człowieka, (Włodek, 2007, s. 12).

intelekt w życiu doczesnym zaczyna poznanie od zmysłów. Rzeczy, które pod zmysły nie podpadają intelekt pojąć nie może, pojmując je tylko o tyle, o ile ich poznanie wywnioskuje się z rzeczy poznawanych zmysłowo (wzrok, słuch, węch, smak, i zmysł dotyku). Władze zmysłowe towarzyszą oraz stanowią podstawę wszystkich czynności umysłowo-poznawczych, dokonywanych przez intelekt możliwościowy i czynny. Intelekt wykonuje trzy zasadnicze funkcje: tworzenie pojęć, sądów i rozumowanie. Te czynności mogą być ukierunkowane na poznanie (intelekt teoretyczny) i na działanie (intelekt praktyczny).

Są prawa intelektualne o Bogu, które są dostępne rozumowi ludzkiemu oraz takie, które całkowicie przewyższają siły rozumu ludzkiego. „Do badania prawdy Bożej można dojść tylko dzięki zaangażowaniu i wytężonej pracy. A niewielu chce się oddać tej pracy dla miłości wiedzy, której pragnienie Bóg jednak wlał w umysły ludzkie. Rodzaj ludzki pozostawałby, zatem w najgłębszych ciemnościach niewiedzy, gdyby jedyną drogą do poznania Boga, była droga rozumu” (ScG. I. 7, s. 25). Mądrość Boża oświadcza, że przybyła na świat obleczone w ciało, po to, aby ujawnić prawdę (por. J 18, 37). Ludzkie pragnienie szukania ujawnionej prawdy może się urzeczywistniać dzięki specyficznemu ludzkiemu darowi, którym człowiek został obdarzony, dzięki intelektowi. Mądrość wymaga ugruntowania w rozumującym intelekcie spraw Boskich.

### 3. Cechy i rola chrześcijańskiego mędrca

Człowiek zrodzony przez rodziców według praw natury, nieświadomy i wychowywany w różnych obyczajach i kulturach często pozostaje w niewiedzy. Chrystus, który jako Mądrość przyszedł na świat, wybawia od konieczności niewoli niewiedzy i czyni człowieka synem oświeconego wyboru. W związku z Bożym darem oczyszczenia i oświecenia człowiek może zwyciężyć świat przyjmując swoje powołanie. Jednym z Bożych powołań jest uczenie ludzi mądrości i to jest zadanie, między innymi, dla chrześcijańskiego mędrca. Zdaniem św. Tomasza mędrzec ma za zadanie kształtować i porządkować życie intelektualne ze wskazaniem na najważniejszą przyczynę, czyli Boga oraz być pośrednikiem w przekazywaniu mądrości, inaczej mówiąc mędrzec nie tylko wykląda, ale również jest apologetą poznanej myśli. Takim wzorem był sam św. Tomasz, który podjął się urzędu mędrca, a nie tylko miłośnika wiedzy, potwierdził to całym swoim życiem i napisanymi dziełami, także omawianą w pracy *Summą contra gentiles*.

Warto przypomnieć, przytoczony przez Torrella fragment wykładu inauguracyjnego Tomasza z Akwinu inspirowanego Pseudo-Dionizym, prawdopodobnie wygłoszonego na uniwersytecie w Paryżu w 1256 r., odnoszącego

się do przekazywania mądrości przez uczonych. „Bóg działa poprzez ciąg pośredników. Tak jest też z przekazywaniem mądrości: najpierw rozlewa się ona w umysłach doktorów, których obrazem są tutaj góry, a stamtąd, za sprawą ich posługi, w swoich źródłach niebiańskiej światłości zanurza umysły słuchaczy” (por. Torrell, 2008, s. 75). Akwinata zajmował się czterema kwestiami dotyczącymi spraw związanych z nauczaniem mądrościowym:

- 1) znaczeniem nauki duchowej,
- 2) godnością jej uczonych,
- 3) cechami uczonych w Piśmie,
- 4) sposobami przekazu nabywanej mądrości.

„Mędrzec chrześcijański porządkuje zatem rzeczywistość według wzorca mądrości samego Boga” (Przanowski, 2015, s. 37). Mądrość jest umiejętnością szukania i odnajdywania śladów Bożych zasad w historii (por. ScG 1). Obowiązkiem chrześcijańskiego mędrca jest więc odnoszenie się do najważniejszych przyczyn, nie tylko historycznych (np. wcielenie), ale i do zasad ze swej natury wiecznych (ponadhistorycznych), które są przyczyną historii i świata. Odkrywanie prawdy przez chrześcijańskiego mędrca jest więc refleksją w obrębie dwóch par czynników: wieczności (niezmienności) i historyczności (zmienności) oraz natury (rozumu) i nadnatury (łaski objawienia), które determinują *Summę contra gentiles*. Św. Tomasz uznaje, że należne powołaniu chrześcijańskiego myśliciela jest odkrywanie przejawów wieczności w historii i badanie natury w perspektywie nadnatury (por. Przanowski, 2015, s. 34).

Św. Tomasz mówi o mądrości filozoficznej i teologicznej, czyli o sferze przyrodzonej i nadprzyrodzonej. Wartość mądrości przyrodzonej wypełnia się w sferze nadprzyrodzonej, ponieważ człowiek przygotowuje grunt w sferze przyrodzonej do przyjęcia mądrości nadprzyrodzonej. Akwinata dzieli ludzi, wskazując, że mogą oni w różny sposób korzystać z powinności związanej z korzystaniem z mądrości. Zwykły człowiek zdumiewa się nad światem, posiada więc zdolność poznawania przednaukowego, charakteryzuje go podejście mądrościowe, wynikające z umiejętności refleksji i spokojnego spoglądania na świat, do których pobudzają go najprostsze rzeczy. Drugi sposób spełniania powinności to podejście filozoficzne, czyli na sposób naukowy. Chrześcijański mędrzec jest zobowiązany poznawać świat poprzez umiłowanie Mądrości, która prowadzi do prawdy i miłości. Mędrzec ma obowiązek szukania we wszechświecie Bożego porządku (praw natury, praw wieczystych), bo dzięki obdarowaniu intelektem, czyli inaczej mówiąc duszą obdarzoną umysłem, duszą rozumną, a w pełni tego słowa znaczeniu formą ciała, jest do tego w pełni predysponowany i zobligowany. Znajomość ludzkich granic

poznania Bożej dobroci i mądrości w stworzeniu musi zawsze towarzyszyć chrześcijańskiemu mędrcom (tamże).

### Podsumowanie

Mądrość prowadzi chrześcijanina do świadomości swego powołania we wspólnocie Kościoła i do życia wiecznego. Według Tomasza mądrość chroni przed niebezpieczeństwami wynikającymi z niezrozumienia kondycji człowieka. Człowiek jest jestestwem psychofizycznym, jest silnie związany zarówno ze środowiskiem materialnym (cielesnym) jak i duchowym (wolności, czystych duchów), dlatego też mądrość stoi na straży zapomnienia lub ignorancji tego faktu. Tomasz był świadomy zagrożeń płynących z idei spirytualistycznych i materialnych, obecnych w jego czasach, zdawał sobie sprawę, że te przeciwstawne krańcowo podejścia są niebezpieczne dla myśli chrześcijańskiej, dlatego badanie prawdy i podejmowanie drogi mądrości było dla niego najważniejszym wyzwaniem. „Poprzez badanie prawdy człowiek wzrasta w mądrości upodabniając się do Boga, a podobieństwo jest przyczyną miłości, dlatego badanie mądrości szczególnie łączy z Bogiem przez przyjaźń” (ScG, I, 2). Nie sposób osiągnąć mądrości w inny sposób jak tylko upodabniając się do mądrości Bożej (por. SCG, IV, 17). Potwierdzeniem są słowa „szczęśliwy mąż, który trwać będzie w mądrości” (Syr 14, 20).

Człowiek różni się od innych stworzeń tym, że nie działa tylko według natury, ale dzięki intelektowi i woli może poznawać znacznie więcej niż tylko zmysłowo. Człowiek korzysta z intelektu, w którym rodzi się zrozumienie, czyli pojęcie o rzeczach poznawanych. Dzięki intelektowi dąży on do zrozumienia samego siebie aż do próby rozumienia rzeczy ostatecznych. „Przejście od wyobrażeń do pojęcia dokonuje się na drodze abstrakcji, a sprawcą tej przemiany jest intelekt czynny, a dzięki niej intelekt możliwościowy, jak to określa Tomasz, rodzi się pojęcie” (Swieżawski, 1995, s. 142).

W podsumowaniu warto nadmienić o powinności zwykłego chrześcijanina, który nie musi wstępować na „urząd chrześcijańskiego mędrca”, co nie znaczy, że nie jest zobligowany do poznania chrześcijańskiej prawdy. Sama chęć poznania nie wystarczy, koniecznym warunkiem jest nauka zrozumienia przekazywana przez prawdziwie oddanego chrześcijańskiego apologetę.

Obowiązki mędrca zakładają dążenie do ukazywania prawdy na miarę możliwości ludzkiego rozumu, przy jednoczesnym założeniu, że przekraczają one ludzkie moce. Mędrzec porządkuje rzeczy i dobrze nimi rządzi (por. ScG I, 1), Przyjmując powołanie chrześcijańskiego mędrca konieczne jest zaufanie w Bożą dobroć. Prawda, o jaką chodzi Tomaszowi to ta, którą wyznaje wiara katolicka.

Wymaga ona także podejścia apologetycznego, czyli obrony poprzez usuwanie błędów przeciwnych wierze. Mędrzec powinien znać prawdę, która jest źródłem wszelkiej prawdy, odnoszącej się do pierwszej zasady istnienia wszystkich rzeczy. Zadaniem mędrca jest więc badanie tej prawdy, bronienie jej i przekazywanie innym (por. tamże). Człowiek poszukujący prawdy posiada już część prawdziwego szczęścia, dlatego poszukiwanie prawdy przez mędrca jest najpozytywniejsze i najszczytniejsze (por. tamże I, 2).

Potwierdzeniem głębokości teologicznych i filozoficznych rozważań św. Tomasza nad mądrością mogą być słowa z Pisma Świętego: *„Bądź posłuszny, Izraelu, przykazaniom życiodajnym, nakłoń ucha, by poznać mądrość. Cóż się to stało, Izraelu, że jesteś w kraju nieprzyjaciół, wynędzniały w ziemi obcej, uważany za nieczystego na równi z umarłymi, zaliczony do tych, co schodzą do Otchłani? Opuściłeś źródło mądrości. Gdybyś chodził po drodze Bożej, mieszkałbyś w pokoju na wieki. Naucz się, gdzie jest mądrość, gdzie jest siła i rozum, a poznasz równocześnie, gdzie jest długie i szczęśliwe życie, gdzie jest światłość dla oczu i pokój. Lecz któż znalazł jej miejsce lub kto wszedł do jej skarbców? Lecz zna ją Wszechwiedzący i zbadał ją swoim rozumem. Ten, który na czas bezkresny urządził ziemię i nappełnił ją stworzeniami czworonożnymi, wysłał światło, i poszło, wezwał je, a ono posłuchało Go z drzeniem. Gwiazdy radośnie świecą na swoich strażnicach. Wezwał je. Odpowiedziały: "Jesteśmy". Z radością świecą swemu Stwórcy. On jest Bogiem naszym. I żaden inny nie może z Nim się równać. Zbadał wszystkie drogi mądrości i dał ją słudze swemu, Jakubowi, i Izraelowi, umiłowanemu swojemu. Potem ukazała się ona na ziemi i zaczęła przebywać wśród ludzi. Tą mądrością jest księga przykazań Boga i Prawo trwające na wieki. Wszyscy, którzy się go trzymają, żyć będą. Którzy je zaniebują, pomrą. Nawróć się, Jakubie, trzymaj się go, chodź w blasku jego światła! Nie dawaj chwały swojej obcemu ani innemu narodowi twych przywilejów! Szczęśliwi jesteśmy, o Izraelu, że znane nam to, co się Bogu podoba”* (Ba 3, 9-15).

Odkrywanie prawdy może stawać się szczęśliwością i motywować do dalszych poszukiwań i doskonalenia, a w rezultacie do osiągnięcia mądrości, która przekazywana ubogaca inne jej rodzaje np. mądrość grupy czy mądrość kultury, które wiążą się ściśle z antropologią. Poznanie kim jest człowiek w kontekście ujęcia mądrości, przejawiającej się we wszystkich wymiarach sfery przyrodzonej człowieka, całkowicie wypełnienia się dopiero w sferze nadprzyrodzonej. Współczesny sposób uprawiania filozofii niejednokrotnie pomija włączenie podejścia mądrościowo-kontemplacyjnego w obowiązki i sprawy codziennego życia.

W poszukiwaniu dróg prowadzących na szczyty mądrości, warto sięgać więc do dorobku filozofii klasycznej, kontemplacji metafizycznej i formacji intelektualnej zawartej w antropologii Tomasza z Akwinu i innych przedstawicieli filozofii klasycznej. Okazuje się, że współczesny człowiek ma trudności ze zrozumieniem

swojej natury i potencjalności, co skutkuje częstymi zaniedbaniami sfery duchowej. Z tego powodu przedstawiona koncepcja mądrości i jej konstytutywne czynniki umożliwią zrozumienie potrzeby kształtowania własnych władz poznawczo-umysłowych, zarówno w sferze zmysłowej jak i umysłowej. „Najważniejsze jest to, że nasze poznanie umysłowe nie jest nam nigdy dane gotowe (...), tylko musimy to sobie dopiero wypracować” (Swieżawski, 1995, s. 137). Zrozumienie i podjęcie trudu w tej dziedzinie pozwoli zastosować zinterioryzowaną wiedzę i skorzystać z cech chrześcijańskiego mędrca w celu wychowywania siebie i innych, np. w zakresie wymienionych poniżej sprawności:

- 1) Wykształcenia zrozumienia i umiejętności korzystania z najwyższych funkcji człowieka (intelekt).
- 2) Przygotowania do korzystania z wewnętrznego potencjału ludzkiego (wolność).
- 3) Wykształcenia umiejętności wolitywnego działania.
- 4) Wykształcenia nawyku namysłu przed podejmowaniem działań (teoria i praktyka).
- 5) Wykształcenie sprawności koncentracji na głównym wątku.
- 6) Przygotowania do trwania w nadziei, rozumianej jako źródła wiary.
- 7) Chronienie działania funkcji poznawczych przed ograniczającym wpływem środowiska zewnętrznego.
- 8) Umiejętność wyrabiania zdolności: np. koncentracji, panowania nad uczuciami.
- 9) Posługiwanie się oceną siebie samego adekwatną do otaczającej rzeczywistości.

Mądrość dla chrześcijanina jest więc królową cnót, dotyczy bowiem rzeczy najczcigodniejszych, czyli boskich. „Jak bowiem przez zmysły tkwiące w głowie kieruje się ruchami i czynnościami wszystkich innych członków ciała, tak mądrość kieruje wszystkimi innymi wiedzami, o ile wszystkie inne od niej przyjmują swoje zasady” (św. Tomasz z Akwinu, 2010, s. 100). Badanie zgodności klasycznych koncepcji filozoficznych z naukami szczegółowymi np. kosmologią, fizyką czy biologią, neurobiologią z wykorzystaniem nowoczesnych naukowych technologii staje się coraz częściej nowym wyzwaniem dla naukowców i szansą na powtórne, pogłębione rozumienie obecnych koncepcji i teorii. Teologiczna wieża Babel istniejąca wokół rozumienia *fides et ratio* wymaga racjonalnego przenikania wszystkich aktów wiary katolickiej, „która nie opiera się na człowieku, lecz na absolutnym, wszechpotężnym Bogu” (Amerio, 2017).

**Bibliografia:**

- Amerio Romano (2017), *Wiara to akt rozumu*,  
[http://www.pch24.pl/romano-amerio--wiara-to-akt-rozumu-, 48759, i.html#ixzz5bvEzxxNM](http://www.pch24.pl/romano-amerio--wiara-to-akt-rozumu-,48759,i.html#ixzz5bvEzxxNM), 29.12.2018.
- Goldberg E. (2015), *Jak umysł rośnie w siłę gdy mózg się starzeje*, Warszawa, PWN.
- Kamiński S. (1981), Nauka i filozofia a mądrość, *Summarium* 10 (30).
- Levering M. *Pismo Święte i Metafizyka Tomasz z Akwinu i odnowa teologii trynitarnej*  
Toronto: Dominikańska Biblioteka Teologii.
- Pesch H.O. (1989), *Christian Existence According to Thomas Aquinas*, (w:) M. Levering (red.), *Pismo Święte i Metafizyka Tomasz z Akwinu i odnowa teologii trynitarnej*, Toronto: Dominikańska Biblioteka Teologii.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (1982), Poznań – Warszawa: Wydawnictwo Pallotinum.
- Przanowski M. (2015), *Powołanie chrześcijańskiego mędrca*, (w:) M. Przanowski (red.), *Święty Tomasz z Akwinu o Bogu, Studia Teologiczne*, Warszawa: Instytut Tomistyczny.
- Salij J. (1982), *Mądrość i głupota w refleksji św. Tomasza z Akwinu*, *Collectanea Theologica* 52 nr 4.
- Swieżawski S. (1995), *Święty Tomasz na nowo odczytany*, Poznań: Wydawnictwo W Drodze.
- Święty Tomasz z Akwinu - Suma Teologiczna*, Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”.
- Święty Tomasz z Akwinu – Summa contra gentiles Prawda wiary chrześcijańskiej w dyskusji z poganami innowiercami i błądzącymi*, t. I, Poznań: Wydawnictwo W Drodze.
- Tomasz z Akwinu, *O Darze mądrości i głupocie duchowej*,  
<http://www.kbroszko.dominikanie.pl/tom-sapientia.html>, 7.06.2018.
- Torrell J-P. (2008), *Tomasz z Akwinu – Człowiek i dzieło*, Warszawa: Instytut Tomistyczny.
- Włodek Z. (2007), *Wprowadzenie do Tomasz z Akwinu, Summa contra gentiles. Prawda wiary chrześcijańskiej w dyskusji z poganami i innowiercami i błądzącymi*, Poznań: Wydawnictwo W Drodze.